

УДК 261.7(477)

DOI 10.35423/2078-8142.2023.2.1.11

Р. В. Орловський,

аспірант Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

email: orv1979@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-3866>

В. В. Куриляк,

доктор богослов'я, доцент,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви,

Український гуманітарний інститут,

докторантка Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

e-mail: v.kuryliak@ugi.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

**ВПЛИВ АДВЕНТИСТСЬКИХ ІДЕЙ
НА ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ЗАСНОВНИКА «ДОСЛІДНИКІВ БІБЛІЇ»
ЧАРЛЬЗА ТЕЙЗА РАССЕЛА**

Дослідницький інтерес цієї статті зосереджений на визначенні рівня впливу адвентистських ідей на формування релігійної ідентичності засновника «Дослідників Біблії» (згодом «Свідків Єгови») та Товариства Вартової Бапти – Чарльза Тейза Рассела. Як результат аналізу праць Рассела та його однодумців зроблено спробу дослідити ставлення Рассела та його прибічників до адвентизму в цілому. Також у зворотному напрямку визначено вплив адвентизму на формування доктринальної системи Рассела. Окремлено обрані аспекти релігійної ідентичності Рассела та «Дослідників Біблії» в контексті пошуку відповідей на питання «Чому Рассел заперечував будь-який вплив адвентизму на формування його

особистості?». У контексті наукового пошуку встановлено, що за часів Рассела суспільство презирливо ставилося до розпорошених нащадків міллеритів, які зазнали публічної невдачі 22 жовтня 1844 р. Відповідно, коли Рассел отримував питання, чому окремі аспекти його віровчення схожі на адвентистські ідеї? Він відповідав, що його вчення немає нічого спільного з адвентизмом. Однак у своїй автобіографії Рассел визнав факт того, що вплив адвентистів на його особистісне становлення відбувся в період його духовних пошуків в юнацькі роки. Отже, є низка адвентистських положень, з якими Рассел категорично не погоджується. А саме – події при Другому приході Христа, спосіб повернення Спасителя на землю і спосіб спасіння вірних і невірних. Також, є положення, з якими він погоджувався. Наприклад, погляд на невідомий стан померлих, очікування близького повернення Христа на землю та наголос на дослідженні біблійних пророцтв книг Даниїла за двома критеріями. По-перше, це акцент на другому приході Христа. По-друге, виконання біблійних пророцтв у контексті пророчих періодів. Водночас, у своїх схвальних відгуках про ці два аспекти адвентистського вчення він неодноразово підкреслював, що адвентисти зупинилися у своїх дослідженнях. Саме тому підсумовуємо, що релігійна ідентичність Рассела та його прибічників містить адвентистські ідеї (не ототожнювати із сучасною Церквою адвентистів сьомого дня), які Чарлз Тейз Рассел і «Дослідники Біблії» як правило заперечували.

Ключові слова: Чарлз Тейз Рассел, «Дослідники Біблії», адвентисти, міллерити, Свідки Єгови.

Термін «Свідки Єгови» було оголошено як назву релігійної організації другим президентом Товариства Вартової башти – Джозефом Рутерфордом у 1931 р. [13, с. 151–152]. До цього часу, починаючи з 1870-х років, ця релігійна спільнота мала назву «Дослідники Біблії», згодом – «Міжнародні дослідники Біблії» [13, с. 151]. На сьогоднішній день релігійна організація Свідків Єгови є однією з найвпізнаваніших деномінацій у Східній Європі. Популярність цієї конфесії на теренах пострадянських країн зумовлена не кількістю громад або членів організації, а переважно завдяки їх активній місіонерській діяльності. У релігієзнавчій науці

Свідків Єгови відносять до нових релігійних течій, які були засновані наприкінці XIX ст. [3, с. 2–3]. Відповідно детальне дослідження історії та витоків нових релігійних течій, зокрема «Свідків Єгови» у Східній Європі, триває. Про недостатність ґрунтовних досліджень щодо історії та ідентичності Свідків Єгови та їх засновника висловився З. Кнох (2018). Він відзначив, що на сьогоднішній день «не існує серйозних наукових досліджень навіть по Расселу, засновнику і лідеру організації» [15, с. 8–9]. Також поглиблене вивчення особистості Рассела та його діяльності висвітлило поширену помилку того, що часто-густо на загальному рівні Свідків Єгови історично ідентифікують як вихідців із Церкви Адвентистів сьомого дня (1863) [9, с. 10]. Поглибленим вивченням особистості Ч. Т. Рассела та походження «Свідків Єгови» в Україні займається Роман Орловський (це є темою його дисертаційного дослідження), що висвітлено в окремих його публікаціях [19; 55; 56; 58; 61]. Щодо зв'язків Рассела з адвентизмом також є окремі публікації Р. Орловського і В. Куриляк [54; 60]. Відповідно, наше дослідження є продовженням попередніх наукових пошуків щодо вивчення релігійної ідентичності Ч. Т. Рассела. Тому у статті будуть проаналізовані погляди та ставлення Рассела до адвентизму в цілому з метою визначення рівня впливу ідей адвентистів на доктринальну систему Ч. Т. Рассела, «Міжнародних дослідників Біблії» та релігійної організації Свідків Єгови.

Питання ідентичності є критично важливим у сучасній релігійній організації Свідків Єгови. Інтернет-ресурс під назвою «Індекс публікацій Товариства «Вартова башта»» за 1986–2023 рр. містить низку посилань, де Свідки Єгови характеризують себе виключно як «єдина правдива релігія» або «правдиве поклоніння» [62]. Відповідно до їхніх публікацій, вони вірять, що назва організації була дана самим Богом [6, с. 21]. Унаслідок усвідомлення та утвердження своєї релігійної ідентичності Свідки Єгови не вбачають за потрібне бути залученими до будь-якого формату співпраці з іншими деномінаціями. Як результат, «поклонники Єгови не беруть участі у жодних міжконфесійних заходах» [63, с. 19]. Більше того, у публікаціях Свідків Єгови наголошується

на особливій ідентичності засновників їхнього руху. Маємо на увазі групу «Дослідників Біблії», яку у 1870-х роках заснували Ч. Т. Рассел та його однодумці. Свідки Єгови зображають цю групу як «громаду, що була повністю відірвана від релігійних систем загально визнаного християнства» [5, с. 752]. Крім того, вони зазначають, що їх засновники являли собою «невелику групу осіб, що не були пов'язані з адвентистами чи жодною з релігійних сект християнського світу» [8, с. 185–186]. Ці зазначення щодо релігійної ідентичності засновників групи Дослідників Біблії, яка згодом прийняла назву «Свідки Єгови», слід завершити цитатою самих Свідків: «вони навчалися самотійно, щоб не дивитися на Біблію через сектантські окуляри» [8, с. 185–186].

Відзначимо також, що в офіційному викладі історії, виданому Свідками Єгови у 1993 р., наголошується, що Чарльз Рассел все таки користувався допомогою адвентистських служителів. Наприклад, відзначається підтримка Джонаса Венделла, Джорджа Стетсона, Нельсона Барбура та одного з колишніх лідерів міллеритського руху Джорджа Сторрса [59]. Останній, після Великого Розчарування [52; 53] в очікуванні другого приходу Христа, яке пережили міллерити в 1844 р., у наступні роки тісно підтримував зв'язки з різними адвентистськими групами [13, с. 43-47]. Зауважимо однак, що у публікаціях Свідків Єгови вплив адвентизму на переконання Рассела лишається не до кінця зрозумілим. Одні публікації Свідків стверджують, що формування поглядів групи Рассела відбулося без впливу адвентистів та інших деномінацій. Водночас інші праці Свідків Єгови вказують на контакти Рассела з представниками міллеризму й адвентизму.

Звернемо увагу на твердження іншої релігійної групи, які вважають Ч. Т. Рассела своїм засновником. Це спільнота «Дослідників Біблії», яка позиціонує себе під назвою «Пасторський Біблійний Інститут». У спеціальному номері періодичного видання, присвяченого історії свого руху, наголошувалося, що з міллеритського руху 1830-х–1844 років вийшли три напрями, які зберегли «дух цього руху». Перший – це Церква Адвентистів сьомого дня, другий – Церква Адвентистів-християн, і третій – рух «До-

слідників Біблії», який був заснований Расселом. Особливий акцент зроблено на тому, що група Рассела стала нащадком і спадкоємцем руху Міллера через адвентиста Джорджа Сторрса. Саме Сторрс заклав ключові аспекти віровчення, які згодом лягли в основу переконань «Дослідників Біблії». Як висновок, «Дослідники Біблії були єдиною гілкою, яка зберегла і зміцнила зрілу адвентистську віру Джорджа Сторрса» [43]. Також підкреслено, що Ч. Рассел займав «визначне становище» серед адвентистського середовища Сполучених Штатів у поширенні доктрини майбутнього випробування людства з можливістю отримати вічне життя в період Тисячолітнього царства. Таким чином відзначимо, що деякі групи послідовників Рассела визнавали зв'язок свого засновника з адвентизмом і стверджували, що рух «Дослідників Біблії», заснований Расселом, був спадкоємцем міллеритського руху.

Однак ґрунтовно досліджували релігійні погляди та діяльність Рассела Ф. Зідек [50], Ч. Редкер [21], Дж. Зігмунт [51]. Також можна вирізнити тих, хто висловив власний погляд щодо релігійної ідентичності Рассела та його групи Дослідників Біблії. Можемо виокремити два погляди, які побутують серед науковців щодо ототожнення ідентичності Рассела крізь призму адвентизму та, зокрема, міллеризму. Як приклад, О. Джонсон вважає, що рух Рассела є відгалуженням міллеритського руху [14, с. 43]. Погоджується із цією точкою зору Е. Грасс [7]. Продовжує цю ідею А. Райрі, коли називає Рассела «останнім, несвоєчасним апостолом міллеризму» [44, с. 216]. Протилежну позицію має В. Шульц, засновуєчись на тому, що він ретельно дослідив біографію Рассела і дійшов висновку, що «жодне з вчень Рассела не зобов'язане своїм походженням міллеризму або якому-небудь з його нащадків – адвентистських організацій» [45, с. ii]. Отже, підсумовуючи, відзначимо, що існує дві категорії дослідників. Одні стверджують, що віровчення Свідків Єгови має відчутний вплив адвентизму у розумінні ідентичності групи Рассела. Інші займають протилежну позицію щодо спроб будь-якого поєднання, ототожнення чи спадкоємності ідей міллеризму та адвентистських груп у поглядах та віровченні «Дослідників Біблії», засновником яких був Рассел.

У цій статті маємо на меті дослідити вплив адвентистських ідей на формування релігійної ідентичності засновника «Дослідників Біблії» Чарльза Тейза Рассела. Використовуючи праці Рассела та його однодумців спробуємо визначити ставлення Рассела та його прибічників до адвентизму в цілому. Цей крок допоможе визначити окремі аспекти релігійної ідентичності Рассела та «Дослідників Біблії» та, певною мірою, й історичну та релігійну ідентичність сучасної релігійної організації Свідків Єгови.

Насамперед відзначимо, що в автобіографії, автором якої є сам Рассел, представлено етапи особистісного розвитку його як релігійного лідера [24]. У контексті опису системи формування доктрин «Дослідників Біблії» зазначено, що ключовим моментом його духовного зростання стало знайомство з громадою Адвентистів, яка була розташована в місті Алегейні, передмістя Пітсбурга, штат Пенсильванія. Саме там народився і зростав Ч. Т. Рассел. У стислій формі момент свого знайомства з адвентистами Рассел описав наступним чином: «серед інших теорій я натрапив на адвентизм» [24, с. 3]. У загальних рисах описуючи вплив адвентистів на своє духовне становлення він відзначив, що: по-перше, адвентизм допоміг йому у молоді роки відновити віру в богонатхненність Біблії та усвідомити, що між усіма частинами Священного Писання існує гармонійний зв'язок [24, с. 4]; по-друге, зауважує: «хоча адвентизм не допоміг мені пізнати жодної істини, однак він дуже допоміг мені відучитися від заблуджень, і таким чином підготував мене до Істини» [24, с. 4]. Також Рассел особисто визнає вплив адвентизму на формування його поглядів: «таким чином, я визнаю свій борг перед адвентистами, а також перед іншими деномінаціями» [27, с. 95].

Проаналізуємо твердження, яке є досить поширене в апологетичній літературі різних християнських деномінацій, присвяченій аналізу історії та віровчення Свідків Єгови. Згідно з ним, на Рассела та його переконання вплинуло вчення саме Церкви Адвентистів сьомого дня. Наведемо деякі приклади. Учений-соціолог, дослідник апокаліптичних релігійних рухів А. Холден у своїх дослідженнях підкреслив, що Рассел у 1870 р. відвідав «зібрання де-

яких адвентистів сьомого дня в підвалі біля свого магазину в Аллегейні». Також він наголосив, що низку своїх доктрин Рассел сформував «безперечно під впливом адвентистів сьомого дня» [10, с. 18]. У книзі, опублікованій видавництвом Коптської православної церкви під авторством Папи і Патріарха Олександрійського Шенуда III, відзначено, що на формування поглядів Рассела «вплинуло вчення аріан і адвентистів сьомого дня, а також ідеї деяких атеїстів» [20, с. 8]. Навіть у періодичному виданні для пасторів «Ministry» Церкви Адвентистів сьомого дня міститься твердження, що Рассел відвідав «євангелізаційне служіння адвентистів сьомого дня» [4].

Професор систематичного богослов'я реформатської церкви Ентоні Хоекема є більш обережний у висновках. На його думку, на Рассела вплинула спільнота, яка належала до Церкви АСД або ж до іншої групи адвентистів, які «дотримувалися доктрин, подібних до вчення адвентистів сьомого дня» [9, с. 10]. У цьому контексті відзначимо також досить яскраві твердження, що безпосередній вплив на Рассела мали праці Еллен Уайт, однієї зі співзасновників Церкви АСД. Так, теолог реформатської церкви Ван Баален був настільки переконаний у цій думці, що здивовано запитав: «Цікаво, чому Ч. Т. Рассел так не хотів визнавати свої джерела, коли його система помилок так явно виявляє сліди місіс Еллен Уайт?» [47, с. 166]. Також баптистський євангеліст Джек МакАртур стверджував, що «Праці місіс Еллен Уайт, яка була відповідальна за адвентизм сьомого дня, зачарували Рассела» [17, с. 34].

Щодо таких заяв відзначимо, що цей погляд виник внаслідок ототожнення понять «адвентизм» виключно із Церквою АСД, хоча у США в другій половині XIX ст. насправді існувало кілька адвентистських спільнот. У 1870-ті роки Чарльз Рассел мав контакти та співпрацю з представниками релігійних груп, яких можна охарактеризувати як «Адвентистів першого дня» [57]. Найбільшою мірою серед цих спільнот Рассел мав спілкування зі служителями Церкви Адвентистів-християн (Advent Christian Church) [13, с. 43–45; 48]. Водночас, не існує жодних свідчень спілкування Рассела з пред-

ставниками Церкви АСД на етапі становлення його як релігійного діяча та формування його доктринальної системи [45, с. 139].

Отже, розглянемо безпосередньо ставлення Рассела до адвентизму, і чи вважав він себе та своїх послідовників якоюсь мірою адвентистами, чи вихідцями з адвентизму. У 1911 р. Расселу, який на той час вже став досить відомою постаттю в американському релігійному просторі, поставили пряме запитання: «Чи ви колись належали до церкви адвентистів?» [49, с. 607]. Питання було поставлене, оскільки в американському суспільстві існували певні припущення щодо цієї теми. Дехто стверджував, що Рассел насправді був членом адвентистської церкви, однак він залишив цю деномінацію. Відповідно, Рассел дав відповідь: «Я ніколи не належав до жодної церкви, крім церкви Господа та конгрегаціоналістів» [49, с. 607]. Таким чином, Рассел у 1911 р. згадує лише своє членство у церкві Конгрегаціоналістів у період його юнацтва [54]. Також у відповіді на задане питання він розповідає про свій нетривалий період сумнівів у християнській вірі, хоча він не відкидав віри в існування Бога, але водночас не визнавав Біблію і сумнівався у спасительному значенні жертви Христа. Ці та інші факти він описує у своїй автобіографії [24].

Однак щодо свого шляху відновлення довіри до Біблії Рассел підкреслює, що лише «завдяки Божому провидінню я прийшов, щоб побачити ясніше світло на Божественне Слово» [49, с. 607]. У своїй відповіді він не згадує, що одним з ключових моментів цього періоду його життя було знайомство та спілкування з представниками адвентизму. Він зауважив: «Я ніколи не був адвентистом – за винятком того, що я вірю у пришестя нашого Господа – дуже радий вірити, що наш Господь знову прийде, щоб прийняти церкву до себе» [49, с. 607]. Формально, ці слова відповідають дійсності, оскільки він насправді офіційно не був членом жодної адвентистської спільноти [51, с. 200]. Однак цю відповідь Рассела не можна вважати повною, оскільки він замовчує вагомий роль впливу представників адвентизму у період його духовного становлення. Завершив свою відповідь на питання щодо належності до адвентизму Рассел словами: «я ніколи не вірив у те, що світ згорить, або щось

таке, що становить особливі риси адвентистської віри» [49, с. 607]. Ця відповідь конкретизує несприйняття адвентизму Расселом у цілому. Надалі, звернемо детальнішу увагу на ставлення Рассела до «особливих рис адвентистської віри», які він категорично насприймає.

1. *Знищення землі буквальним вогнем.* Рассел наголошує, що «наші друзі другі адвентисти... очікують спалення світу у найближчий час» [38, с. 83]. Це відбудеться дуже скоро, при другому приході Христа, коли земля буде спалена буквальним вогнем [26, с. 154]. Також він зауважує, що подібний погляд сповідують більшість традиційних християнських конфесій, однак останні відносять цю подію до віддаленого майбутнього. Рассел не погоджується із цією ідеєю. Він стверджує, що «наш світ ніколи не буде спалений, крім як у непрямому, символічному сенсі» [40, с. 365–366]. Він наголошує: не на буквальному, а на символічному вогні, великій анархії, яка охопить політичну, релігійну та соціальну сфери людського буття. Також він згадує про один випадок, коли адвентисти висміювали його інтерпретацію, згідно з якою він очікував повернення євреїв у Палестину, що здійсниться в майбутньому через кілька десятиліть. Адвентисти запевняли ж, що набагато раніше за це передбачення Рассела відбудеться повернення Христа і вся земля вже буде перетворена на попіл [46, с. 284].

У цьому контексті можна пригадати випадок, коли автор одного листа, дописувач у журналі «Вартова Башта», написав, що дасть почитати перший том Рассела із серії «Світанок Тисячоліття» своїм сусідам, які були адвентистами, оскільки він помітив, що автор «перевернув те вчення про вогонь і лють у стилі настільки вичерпному, наскільки це було логічним» [11]. Також Рассел досить детально описує погляд адвентистів, щодо спалення землі під час другого приходу Христа. Оскільки біблійні образи настання Дня Господнього, дня Суду є такими вражаючими, що ґрунтуючись на них адвентисти побудували теорію про те, що земля згорить вщент і знадобиться тисячу років, щоб їй охолоннути. І тільки наприкінці тисячі років Христос разом із Церквою, повернеться на землю для того, щоб із попелу зробити рай [1, с. 58]. Натомість Рассел був пе-

реконаний, що земля ніколи не буде знищена, оскільки «земля віковічно стоїть», аргументуючи цю позицію біблійними віршами про те що: «по всі дні землі... холоднеча та спека, і літо й зима, і день та ніч не припиняться!» (Буття 8:22; Екклезіяст 1:4). Також він, посилаючись на слова Ісаї 45:18, твердить, що земля ніколи і у жодному разу не залишиться без мешканців [26, с. 352].

2. *Мета проповіді есхатологічної звістки як загрозливий заклик до покаяння нечестивих.* Проповідь адвентистів про есхатологічні події описує настання великих природних катаклізмів, «конвульсії природи», які супроводжуватимуть другий прихід Христа, руйнування матерії, знищення більшої частини людства та перетворення землі на попіл. Це страхітливе послання адвентистів Рассел порівнює із загрозливим батогом, який має на меті пробудити нечестивих людей до покаяння та пошуку захисту і спасіння в Господі. Натомість Рассел наголошує, що його вістка про есхатологічні події та майбутні катаклізми, які торкнуться не буквальної землі та природи, а всіх сфер існуючого суспільного ладу, спрямовані саме до віруючих, щоб вони пробудилися і усвідомили пророчий час, у якому вони живуть. Щоб це пробудження змотивувало віруючих ревно служити Богові [26, с. 352].

3. *Зміна земного ландшафту.* Адвентисти вважають, що при приході Христа у Царстві Божому відновленню (первозданному стану природи, який був у раю) підлягатиме навколишнє середовище, зокрема пагорби, скелі та дерева. Тоді кардинально зміниться земний ландшафт, як наслідок – високі гори зрівняються із землею. І наводять у свою підтримку слова біблійного уривку: «Хай підійметься всяка долина, і хай знизиться всяка гора та підгірок, і хай стане круте за рівнину, а пасма гірські за долину!» (Ісаїя 40:4). Однак Рассел вважає, що ці слова не потрібно тлумачити буквально. На його переконання, «гори» представляють царства, а «долини» – поневолені верстви суспільства. І весь текст має на увазі вирівнювання соціального устрою населення землі під час Тисячоліття [26, с. 161; 36, с. 92].

4. *Другий прихід Христа – це кінець надії на спасіння для невідготовлених, а майбутнього випробувального терміна вже не*

буде. Рассел вважає оманливим погляд адвентистів щодо другого приходу Христа [52], згідно з яким ця подія стане «роковою тріщиною» для мешканців світу. Від того часу буде чітко визначено дві групи людей: ті, хто духовно були пильними і готовими до повернення Христа, увійдуть у число спасених, водночас ті, хто до того часу не стали посвяченими Богові, вже ніколи не матимуть жодної надії на спасіння [39, с. 101]. На противагу цьому, Рассел дає надію на спасіння для усіх мешканців землі в період Тисячоліття. Саме тоді, під час майбутнього випробувального терміну, кожній людині буде дана можливість вибрати вічне життя, або вічну смерть. І саме це питання було однією з частих дискусій однопумців Рассела з адвентистами [12]. На відміну від адвентистів, які розглядають поняття Божого суду як засудження на другу смерть, Рассел вбачає в ньому випробування людства з можливістю отримати вічне життя [25, с. 32].

5. *Тисячолітнє царство і час воскресіння померлих.* Адвентисти вірять, що воскресіння тих, хто не братиме участь у Першому воскресінні святих, не відбудеться доти, доки не скінчиться тисяча років. Йдеться про нечестивих та тих, хто помер у незнанні про Божий план спасіння. На думку адвентистів, вони воскреснуть наприкінці тисячолітнього віку тільки для того, щоб отримати вирок – вічне знищення. Рассел, своєю чергою, вважає, що нечестиві люди та ті, хто помер у незнанні, також воскреснуть під час цього періоду Тисячоліття. Ці воскреслі також матимуть можливість рухатися до досконалості, пізнання Божого характеру та підкорення його законам. У результаті це допоможе отримати примирення з Богом через жертву Ісуса Христа [25, с. 351].

6. *Людські тіла на небесах будуть фізичні.* Адвентисти вважають, що на небесах у вічності в Божій присутності перебуватимуть спасенні з матеріальною людською природою. «Дослідники Біблії», своєю чергою, переконані, що вони матимуть у воскресінні саме невидиму для фізичних очей прославлену духовну природу [42, с. 108].

7. *Другий Прихід матиме видимий характер.* Рассел відзначає, що адвентисти вірять у те, що другий прихід Христа з великою

славою може відбутися будь-якої миті. Ця подія буде видимою та чутною для всіх. Такий погляд Рассел називає «екстравагантним, нерозумним, нелогічним та небіблійним» [16, с. 47; 35, с. 260]. Водночас він зазначає, що подібно до адвентистів, він вважає, що під час другого приходу Христос буде особисто присутній. Однак, на його думку, Христос не буде видимий для людських очей і не помітний для інших органів чуття. Час повернення Христа можна буде розпізнати тільки через дослідження біблійних пророцтв, а те, що Христос вже повернувся, поступово свідчатимуть чітко визначені ознаки, які відбуватимуться у той час всередині суспільного ладу.

8. *Ставлення до створення церковних організацій та деномінаційних назв.* Ще одне несприйняття адвентизму він убачав безпосередньо у тому, що вони створювали власні церковні організації. Рассел вважав поділ християнського світу на деномінації невідповідним Божому наміру та свідченням великої міри світського способу мислення серед християн. Також він не сприймав будь-якої небіблійної назви, яку мала християнська спільнота. У своїй діяльності Рассел не мав на меті створення окремої церковної організації та виступав проти того, щоб спільнота його однодумців взяла якусь деномінаційну назву. Він схилився до біблійної назви «Екклезія», що означає Церкву Христа [34, с. 80–83].

Однією з ознак духовного життя та духовної свободи Рассел вважав відокремлення себе від «сектантських назв», а також від будь-яких «сектантських інституцій» [34, с. 83]. «Ми не лише засудуємо прийняття будь-якої людської назви, але ми засудуємо будь-яку назву, яка є або може стати сектантською чи розділяючою, що таким чином відокремлює деяких людей Господа від усіх інших, які належать йому» [34, с. 83].

Саме тому Рассел наголошує, що його однодумців можуть називати баптистами, оскільки вони приймають істинність водного хрещення шляхом повного занурення, кальвіністами – бо вони вірять, що церква складається з вибраних Богом осіб, чи адвентистами – оскільки вони вірять, що «небеса прийняли Ісуса лише до часу повернення всього» [29]. Однак вони не сприймають жодної

назви людського походження, що лише одне ім'я для них варте уваги – це ім'я Ісуса Христа. «Ми називаємо себе просто християнами, і не споруджуємо паркану, щоб відокремити від нас будького, хто вірить у наріжний камінь нашої будівлі, згаданий Павлом: «Що Христос помер за наші гріхи, за Писанням»; і ті, для кого це недостатньо, не мають права називатися християнином» [29]. Такими чином, Рассел був згодний на те, щоб називатися «адвентистом» тільки у загальному значенні, як той, хто має надію на другий прихід Христа.

Конкретно щодо різноманітних адвентистських деномінацій, що були утворені після Великого Розчарування (1844) [52] і пережиту ганьбу від суспільства щодо несправджених передбачень про повернення Христа Рассел, висловився наступним чином: «Розширивши свої ряди і намагаючись уникати ганьби, деякі з них створили ще одну систему, сформулювали віровчення і прийняли іншу сектантську назву, іменуючи себе «Другими Адвентистами» [32, с. 120]. Далі він наголосив, що адвентисти з того часу перестали шукати глибшого пізнання у дослідженні істини, а зупинилися на досягнутому рівні розуміння. Водночас Рассел підмітив, що деякі з адвентистських груп не лише зупинилися у дослідженнях, а й «впали у ще безглуздіші помилки» [32, с. 120]. Також у 1896 р. він нарікав на розділення у християнському світі. Твердив, що те чи інше віросповідання поділено на чималу кількість угруповань. Щодо адвентистів він зазначив: «люди, які спеціально стверджують, що шукають Господа, і які прийняли назву «адвентисти», поділяються на півдожини сект, кожна зі своїми деномінаційними організаціями» [31, с. 275]. Як наслідок, проблема того, що адвентисти очікують скорого знищення землі буквальним вогнем та віра в те, що при другому приході Христа спасеться тільки невеличка група святих, а всі інші мільйони мешканців землі будуть приречені на знищення і не матимуть жодного шансу на спасіння, побудила Рассела всіма силами відмежовуватися від цих релігійних спільнот.

Також наведемо як приклад статтю Рассела за 1883 р. [22], у якій він описав погляди на другий прихід Христа, які побутували у

християнстві. Він виокремив три групи, назвавши їх наступним чином: 1. Адвентисти; 2. Преміллєнаристи; 3. Постміллєранисти. Рассел описує та аналізує кожен погляд на есхатологію, відзначає позитивні і негативні аспекти. Досить важливим у контексті його ставлення до есхатологічних ідей адвентизму у цій статті є наступний момент: хоча Рассел переконаний, що другий прихід Христа передре тисячолітньому царству, однак він критикує протилежний цій думці третій погляд, постміллєнаризм, досить помірковано. Водночас, щодо поглядів адвентистів він не підбирає слів. Есхатологічні очікування адвентистів він описує як «найбрутальніші і найдалші від істини, за винятком одного пункту – стану людини після смерті» [22].

Таким чином, Рассел неодноразово наголошував на своєму несприйнятті есхатологічних поглядів адвентистів. Водночас, він відзначив, що його спільність з адвентизмом полягає у вірі в несвідомий стан померлих, погляд, який не був поширений у християнському світі. Маючи значну кількість аргументів незгоди з адвентизмом, є одна сфера досліджень, в якій Рассел не тільки погоджується з цим віровченням, а й наголошує, що цей погляд він запозичив саме від них. Ця сфера досліджень стосується тлумачення апокаліптичних книг Біблії, передусім книги Даниїла та Об'явлення.

Рассел підкреслює, що завдяки адвентизму він краще почав розуміти біблійні пророцтва. Він наголошує, що «різні пророцтва, якими ми користуємося, використовувалися адвентистами для різних цілей» [28]. Особливу увагу Рассел приділяє пророчим періодам, у вирахованні яких він користується принципом запозиченим у адвентистів – «кожен символічний день представляє рік» [33, с. 65]. Приведемо приклади цих часових періодів, коли Рассел стверджує, що: «1260 днів, що закінчуються у 1799 р., 1290 днів, що закінчуються у 1829 р., та 1335 днів, що закінчуються у 1874 р.» [35, с. 269]. І далі відзначає: «Наші друзі, відомі як «другі адвентисти», зазвичай використовували ці «дні Даниїла», і одного разу застосовували їх так само, як ми тут» [35, с. 269].

Однак далі він продовжує, що після вирахування пророчої дати 1874 р. [57] адвентисти відмовилися досліджувати пророчі періоди, оскільки події, на які вони очікували, не справдилися. Після дати 1874 р. адвентисти не бачили можливості пролонгувати ці періоди книги Даниїла на майбутнє. І далі пояснює, що «помилка не в днях і не в їх застосуванні..; але в хибних очікуваннях» [35, с. 269]. Рассел у цьому контексті не піддає адвентистів нищівній критиці, а навпаки, твердить, що їм «глибоко симпатизує» (have great sympathy) [33, с. 29].

На переконання Рассела, адвентисти, вираховуючи пророчі дати, помилилися в очікуванні подій, які супроводжуватимуть другий прихід Христа. Він відзначає, що «нашим друзям адвентистам не вдалось розпізнати ні способу, ні цілі повернення Господа» [33, с. 29]. По-перше, адвентисти очікували побачити його появу своїми природними очима, оскільки вважали, що як він вознісся на небо і так повернеться у видимому фізичному тілі «та з голгофськими шрами» [35, с. 269]. На думку Рассела, Ісус воскрес і вознісся у прославленому, нематеріальному, духовному тілі, і тому воно невидиме для людських очей. Тому й повернення його не варто було очікувати видимим способом. По-друге, адвентисти вважали, що метою приходу Христа було зібрати вибраних, а решту людства знищити та спалити весь світ. Таким чином, щодо очікувань деякими адвентистами другого приходу Христа у 1874 р. [57], Рассел охарактеризував як «шукати *неправильну річ у потрібний час*» (looking for the *wrong thing at the right time*) (курсив Рассела) [33, с. 31]. І згодом Рассел повторив свою думку: «застосування деяких пророцтв часу, які адвентисти відкинули як невдачу, не були невдачею, а були правильним» [33, с. 32]. Він жалкував, що адвентисти не розпізнали, що Христос насправді з того року вже був присутній як могутня духовна істота. «У них (адвентистів) не відкрилися «очі їхнього розуміння», інакше вони могли б усвідомити, що ті пророчі періоди виконалися і настав період «жнив» – «день Господній» [37].

Однак Рассел зауважує, що проповідування виконання пророчих періодів та страхітливі події, які очікуватимуть невірних

людей, насправді натрапляли на байдужість до цієї вістки більшості навколишнього суспільства. У той час самих адвентистів називали «нерозумними ентузіастами». Ще більшої зневаги зазнавали ці проповідники, коли їхні передвіщення дат щоразу не збувалися. А з чим більшою кількістю несправджених передбачень стикалося суспільство, тим більшою мірою це як наслідок призводило до загального упередженого ставлення до цієї теми. Тож, просто звичайний наголос щодо важливості дослідження названого в Біблії пророчого часу навіть серед багатьох членів християнських деномінацій США викликав скептичну посмішку або навіть неприховане презирство [33, с. 29–30].

Цікавим маркером ідентичності Рассела стала його участь у заході під назвою «Пітсбурзька пророча конференція», яка відбулася у 1895 р. [30, с. 227]. Тут зібралися представники різних конфесій (здебільшого традиційних протестантських деномінацій США) для розгляду теми щодо тлумачення біблійних пророцтв. Рассел, описуючи своє ставлення до адвентистів і до представників інших конфесій, висловив власний погляд щодо цієї конференції. Він стверджує, що цей захід не може називатися «пророчим», також не може вважатися «конференцією». Більше того, останнє слово він вважає недоречним, оскільки там він не помітив ні обговорення, ні діалогу з іншими поглядами та думками. Щодо поняття «пророча», він зауважив, що майже жоден з учасників конференції не звертав уваги на пророчі слова апостола Петра в книзі Дії Апостолів 3:19-21, які для Рассела були край важливими.

Водночас, він порівняв погляди учасників конференції з поглядами адвентистів. Рассел зауважив, що теологи традиційних протестантських конфесій погоджуються з адвентистами щодо способу другого приходу Христа, однак, на відміну від них, повністю не згодні з інтерпретацією пророчих числових періодів книги Даниїла та ігнорують їхню актуальність. Рассел вважає таке ігнорування пророчих періодів тим, що адвентисти, запламували себе хибними тлумаченнями цих пророцтв. Рассел, своєю чергою, заявив, що його переконання дуже відрізняється від погляду адвентистів щодо способу другого приходу Христа, однак він прихильно

ставиться до дослідження ними пророчих періодів книги Даниїла [30, с. 227].

Однодумець Рассела Дж. Адамсон, описуючи книгу Рассела «Надійшов час» [33], яка значною мірою містить тлумачення пророцтв книги Даниїла, припускає, що серед її потенційних читачів можуть бути «усі класи адвентистів» [18]. Оскільки адвентистський рух є нащадком руху міллеритів 1830–1844 років [52], який особливо наголошував на дослідженні пророчих періодів та очікуванні близького повернення Христа, то Рассел високо його оцінював. Він навіть надавав йому пророчого значення у якості частини виконання євангельської притчі «Про десять дів» та як передвісника руху з очікування другого приходу Христа у 1874 р. [41, с. 313–314]. «Хоча ми не є ні «міллитами», ні «адвентистами», проте ми віримо, що значна частина цієї притчі виповнилася в 1843 і 1844 роках, коли Вільям Міллер та інші з Біблією в руках та з вірою пішли за її твердженнями, чекаючи Ісуса на той час» [23]. Також один з однодумців Рассела, К. Фаулер, убачав у біблійній історії про пророка Іллію, а саме – його перше пробудження від сну (2 Царів 19:5), прообраз появи міллеритського руху через його наголос на очікуванні другого приходу Христа та розумінні біблійних пророцтв [2].

Отже, Рассел та його рух визнають, що у Біблії передвіщена поява міллеритського руху, однак при цьому наголошують, що «ми не другі адвентисти, і ці люди ні в якому сенсі чи мірі не визнають нас чи наші вчення... але ми справді віримо, що рух, який досяг кульмінації в 1844 р., був певною мірою спровокований Всемогутнім, і що він мав значний вплив, сприятливий для істини» [25, с. 36].

Коли Рассел публічно представляв своє розуміння Божого плану і висловлювався щодо другого приходу Христа, він зупинявся в описанні та намагався подати твердження: «Я не адвентист – ні другий адвентист, ні адвентист сьомого дня» [26, с. 152]. Він прямо визнавав, що питання його належності чи не належності до адвентизму є обґрунтованим значним упередженням у суспільстві [26, с. 152]. Також він наполегливо акцентував: «не зараховуйте

нас до адвентистів з усіма особливостями адвентизму» [26, с. 152]. Через невинуваті очікування мілліеритів суспільство, особливо у XIX ст. у США, негативно ставилось до адвентистів. Тому належність до адвентизму там не сприймалася і більшість релігійних діячів намагалася публічно відхреститися від адвентизму в цілому.

Саме тому Рассел наголошує, що «сьогодні, коли згадується про пророчий час або про щось, що стосується другого пришествя Господа, багато хто вигукує: «Адвентист!». І він порівнював такі настрої зі скептичними словами Нафанаїла (Івана 1:46), де виріс Ісус: «“Чи може бути щось хороше з Назарету?”». Рассел докладає у слова скептиків висловлювання: «Чи може бути щось хороше з адвентизму?» [33, с. 29–30; 32, с. 86]. Водночас, Рассел не згодний з такими скептичними оцінками, оскільки ті, хто відкидає важливість дослідження пророчих періодів, «відкидають без роздумів свідчення Господа, апостолів і пророків» [32, с. 86]. Ось тут Рассел зауважує, що він сам та його однодумці, описані як «покірні, святі, мудрі в Божих очах, хоч і безумні в оцінці світу, не поділяють такої позиції» цих скептиків. Рассел наголошує, що мілліеритський рух і адвентизм загалом став «початком *правильного* розуміння видінь Даниїла» (курсив Рассела) [32, с. 86].

У суспільстві ідентичність Адвентизму поєднувалася з двома моментами: очікування повернення Ісуса Христа та вирахування пророчого часу апокаліптичних біблійних книг. Саме ці аспекти Рассел справді запозичив з адвентизму. Однак він не визнавав низки моментів, які були також частиною адвентизму, зокрема мілліеризму. А саме – спалення землі, спасіння тільки невеликої групи святих, тоді як мільярди інших людей загинуть. Ці два моменти можна вважати його основними розходженнями з адвентистами. Саме тому він намагався замовчувати свою ідентичність з адвентизмом і всіляко намагався відсторонитися від нього, хоча, повторимо, він вважав достойним саме розуміння пророцтв адвентистами як важливого аспекту правильного розуміння Божого плану для людства.

Доходячи висновків щодо ідентичності Рассела констатуємо, що визнання фактичного впливу адвентизму на погляди Рассела та

його прибічників є складним питанням для самого Рассела. З одного боку, Рассел визнає, що ключовим моментом його духовного становлення було знайомство зі вченням адвентизму, а з іншого – він неодноразово публічно відхрещувався від поглядів адвентистів, до яких у той час зневажливо ставилося суспільство. На противагу поширеній думці, на формування релігійних поглядів Рассела жодним чином не вплинули представники Церкви Адвентистів сьомого дня чи твори Еллен Уайт. Натомість Рассел мав контакти з іншими адвентистськими групами, зокрема зі служителями Церкви Адвентистів-християн, крім того Рассел не був членом жодної адвентистської спільноти.

Якщо говорити про віровчення «Дослідників Біблії», то Рассел не був згодний з адвентизмом у таких моментах: подіях при другому приході Христа, а саме – спалення землі буквально вогнем; способі другого приходу Христа, те що він буде видимий для людських очей; у тому, що мільйони людей, які не належатимуть до числа святих, будуть знищені при поверненні Христа; про те, що другий прихід Христа стане «роковою тріщиною» для мешканців світу, а ті люди, які не були готові зустріти цю подію, не матимуть більше жодної надії на спасіння. Саме через есхатологічні погляди адвентистів Рассел не вважав за потрібне ототожнювати себе з ними. У контексті організаційних питань деномінації він вважав, що назва «адвентисти» не є біблійною. Адвентисти утворили власні деномінації, і були поділені на кілька окремих спільнот. А це, на його думку, засвідчувало, що адвентисти прагнули не до єдності, а до розділень.

Однак, Ч. Т. Рассел також підкреслював, у чому його погляди збігаються з адвентизмом, а саме: погляд на несвідомий стан померлих, очікування близького повернення Христа, наголос на дослідженні біблійних пророцтв, особливо числових пророчих періодів книги Даниїла. За часів Рассела американське суспільство ототожнювало адвентизм за двома пунктами: 1) проповідь про близький другий прихід Христа; 2) звернення уваги на виконання біблійних пророцтв та пророчі періоди. І хоча Рассел у деяких доктринальних аспектах свого віровчення не мав спільності з адвен-

тизмом, однак саме у цих пунктах його погляди були ідентичні адвентизму. Саме із цієї причини він часто отримував питання щодо свого ставлення до адвентизму та намагався, роз'яснюючи свою позицію, постійно відмежовуватися від усього адвентистського.

ЛІТЕРАТУРА

1. A Series of Articles written by Pastor Charles Taze Russell for the Overland Monthly. 448 p. URL: <https://htdb.space/MISC/Overland.htm>
2. An Interesting Letter. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1908. Vol. 29, № 14. P. 223.
3. Arweck E. Researching New Religious Movements: Responses and Redefinitions. London and New York : Routledge, 2006. 446 p.
4. Coon R. W. Watch Tower's Debt to Seventh-day Adventism: A Fascinating Footnote to History. *The Ministry, International Journal for Pastors*. 1969. № 10. P. 35–36.
5. Fighters Against God Losing the Battle. *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*. 1977. Vol. 98, № 24. P. 748–754.
6. God's Judgments Must Be Declared. *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*. 1988. Vol. 109, № 7. P. 18–23.
7. Gruss E. C. Russell's Bible Students Movement – A Millerite Offshoot. *Jehovah's Witnesses: Their Claims, Doctrinal Changes, and Prophetic Speculation: what Does the Record Show?* Newhall, California, 2001. P. 24–40.
8. Here Is the Bridegroom!. *God's Kingdom of a Thousand Years Has Approached*. 1973. P. 183–211.
9. Hoekema A. A. Jehovah's Witnesses. Grand Rapids, MI : William B. Eerdmans Publishing Company, 1978. 147 p.
10. Holden A. Jehovah's Witnesses. Portrait of a contemporary religious movement. London and New York : Routledge, 2002. 206 p.
11. Interesting Letters. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1900. Vol. 21, № 5. P. 80.
12. Interesting Letters. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1903. Vol. 24, № 23. P. 446–447.
13. Jehovah's Witnesses: proclaimers of God's kingdom. Brooklyn, N.Y. : Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1993. 750 p.
14. Jonsson C. O. The Gentile Times Reconsidered. 4th ed. Atlanta : Commentary Press, 2004. 559 p.

15. Knox Z. Jehovah's Witnesses and the Secular World. From the 1870s to the Present. London : Palgrave Macmillan, 2018. 316 p.

16. Letters of Interest. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1902. Vol. 23, № 3. P. 46–47.

17. MacArthur J. The Major Cults: A biblical analysis of Mormonism and Jehovah's Witnesses. Eugene, Oregon : Voice of Calvary, 1978. 53 p.

18. Millennial Dawn. Vol. II. «The Time is at Hand». *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1889. Vol. 10, № 4. P. 1.

19. Orlovskiy R. Religious Views of Charles Taze Russell and their Reflection in the Teachings of Jehovah's Witnesses. *The Scientific Quarterly Journal «Eminak»*. 2021. № 4(36). P. 123–135. URL: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.4\(36\).561](https://doi.org/10.33782/eminak2021.4(36).561)

20. Pope Shenouda III. The Heresy of Jehovah's Witnesses. Baramous Monastery Press, 1997. 41 p.

21. Redeker C. F. Pastor C. T. Russell : Messenger of Millennial Hope, Distinguished Founder of the Bible Students and His Legacy. Temple City, CA : Pastoral Bible Institute, 2006. 456 p.

22. Russell C. T. A Harmonious View. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1883. Vol. 4, № 9. P. 5.

23. Russell C. T. And the door was shut. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1881. Vol. 3, № 4. P. 3–4.

24. Russell C. T. Harvest Gathering and Siftings. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1890. Vol. 11, № 6. P. 3–7.

25. Russell C. T. Harvest Gleanings in Three Volumes / arr. by Chicago Bible Students Book Republishing Committee. Chicago : by Chicago Bible Students Book Republishing Committee. Vol. 2 : Newspaper Sermons. 865 p.

26. Russell C. T. Harvest Gleanings in Three Volumes / arr. by Chicago Bible Students Book Republishing Committee. Chicago : Chicago Bible Students Book Republishing Committee. Vol. 3. 889 p.

27. Russell C. T. Harvest Siftings. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence (Extra Edition)*. 1894. Vol. 15, № 8. P. 89–119.

28. Russell C. T. Knowledge and Faith Regarding Chronology. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1907. Vol. 28, № 19. P. 294–296.

29. Russell C. T. Our Name. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1884. Vol. 5, no. 7. P. 2.

30. Russell C. T. Pittsburg Prophetic Conference. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1895. Vol. 16, № 19. P. 227–229.

31. Russell C. T. Splitting Things Fine. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1896. Vol. 17, № 22. P. 275–276.
32. Russell C. T. Studies in the Scriptures. Brooklyn : International Bible Students Association, 1923. Vol. 3 : Thy Kingdom Come. 380 p.
33. Russell C. T. Studies in the Scriptures. Brooklyn : International Bible Students Association, 1923. Vol. 2 : The Time Is at Hand. 366 p.
34. Russell C. T. Studies in the Scriptures. Brooklyn : International Bible Students Association, 1923. Vol. 6 : The New Creation. 729 p.
35. Russell C. T. The Parousia of our Lord Jesus and His Subsequent Apokalupsis and Epiphania at His Second Advent. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1898. Vol. 19, № 17–18. P. 259–278.
36. Russell C. T. The Resurrection of the Just and of the Unjust. *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1912. Vol. 33, № 6. P. 91–93.
37. Russell C. T. The Year 1881. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1881. Vol. 2, № 11. P. 5–6.
38. Russell C. T. Truth «Wounded in the House of its Friends». *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1902. Vol. 23, № 6. P. 83–84.
39. Russell C. T. Which day is Sabbath? *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1912. Vol. 33, № 6. P. 100–102.
40. Russell C. T. Will the Earth be burned? *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1913. Vol. 34, № 23. P. 365–366.
41. Russell C. T. Wise and Foolish Virgins. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1906. Vol. 27, № 19. P. 313–314.
42. Russell C. T. Your Labor is Not in Vain. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1903. Vol. 24, № 7. P. 106–111.
43. Ryba C. The Midnight Cry. *The Herald of Christ's Kingdom*. 2014. Special History Issue. P. 9–15. URL: <https://herald-magazine.com/2014/07/11/special-history-issue>
44. Ryrie A. Protestants: The Faith That Made the Modern World. New York : Viking, 2017. 464 p.
45. Schulz B. W. A Separate Identity: Organizational Identity Among Readers of Zion's Watch Tower : 1870–1887. Flutering Wings Press, 2014. Vol. 1. 376 p.
46. The Second Zionist Congress. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1898. Vol. 19, № 19. P. 284–285.
47. Van Baalen J. K. The Chaos of Cults: a Study in Present-Day Isms. 6th ed. Grand Rapids, MI : William B. Eerdmans Publishing Company, 1947. 280 p.

48. We are Advent Christian. *Advent Christian General Conference*. URL: <https://acgc.us/about>
49. What Pastor Russell Said: Charles Russell Answers Hundreds of Questions Regarding His Faith / ed. by L. Jones. Chicago, 1917. 854 p.
50. Zydek F. Charles Taze Russell: Jego życie i czasy. Człowiek, Millennium i posłannictwo. Białogard : Straż, 2016. 459 p.
51. Zygmunt J. F. Jehovah's Witnesses: A Study of Symbolic and Structural Elements in the Development and Institutionalization of a Sectarian Movement : PhD dissertation. Chicago, 1967. 978 p.
52. Куриляк В. Концептуальний огляд есхатологічних ідей церкви адвентистів сьомого дня. *Грані*. 2021. Т. 24, № 6. С. 34–42. URL: <https://doi.org/10.15421/172157>
53. Куриляк В. В., Овчар М. Феномен другого великого пробудження протестантизму в Сполучених Штатах Америки (період 1830-х по 1850-ті роки). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 50. С. 25–31. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-4>
54. Куриляк В., Орловський Р. Дитинство та юність Чарльза Тейза Рассела – засновника Товариства Вартової Башти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Т. 33, № 4. С. 196–203. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.31>
55. Орловський Р. Рух міллеритів та постать його засновника у працях Чарльза Тейза Рассела. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 50. С. 56–61. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-7>
56. Орловський Р. Часові аспекти віровчення Свідків Єгови: витоки та трансформація. *Філософсько-релігієзнавчі студії «Графе»*. 2022. № 3. С. 16–23.
57. Орловський Р. В. «Адвентисти першого дня» та очікування другого приходу Христа у 1850–1870-х рр. *Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації*: Матеріали XVIII міжнар. науково-практ. конф., м. Буча, 17 травня 2023 р. Буча, 2023. С. 114–116.
58. Орловський Р. В. «Фото-драма сотворення» Чарльза Тейза Рассела як великий кінематографічний твір Товариства Вартової Башти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного*

університету імені Івана Франка. 2022. Т. 58, № 2. С. 14–19. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-2>

59. Орловський Р. В. Громадська та релігійна діяльність Джорджа Сторрса. «Наукова весна» 2023 : матеріали XIII Міжнар. науково-техн. конф. студентів, аспірантів та молодих вчен., м. Дніпро, 3 березня 2023 р. Дніпро, 2023. С. 252–254.

60. Орловський Р. В. Становлення та розвиток теологічних доктрин Церкви Адвентистів сьомого дня. *Історія Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні*: У 3-х т. / ред.: В. В. Куриляк, М. П. Костюк, В. А. Шевчук. Київ, 2021. Т. 1 : Адвентисти сьомого дня: від локальної групи до всесвітнього руху. С. 52–99.

61. Орловський Р. В., Филипчук С. В. Хронологічний огляд опублікованих праць Чарльза Тейза Рассела. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Т. 2, № 57. С. 40–49. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-2-6>

62. Свідки Єгови. *Індекс публікацій Товариства «Вартова башта» 1986–2023*. URL: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1200273077>

63. Цікаві думки з книги Ездри. *Вартова башта оголошує Царство Єгови*. 2006. Т. 127, № 2. С. 17–20.

REFERENCES

A Series of Articles written by Pastor Charles Taze Russell for the Overland Monthly. (n. d.). Retrieved from <https://htdb.space/MISC/Overland.htm>

An Interesting Letter. (1908). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 29(14), 223.

Arweck, E. (2006). *Researching New Religious Movements: Responses and Redefinitions*. Routledge.

Coon, R. W. (1969). Watch Tower's Debt to Seventh-day Adventism: A Fascinating Footnote to History. *The Ministry, International Journal for Pastors*, (10), 35-36.

Fighters Against God Losing the Battle. (1977). *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*, 98(24), 748-754.

God's Judgments Must Be Declared. (1988). *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*, 109(7), 18-23.

Gruss, E. C. (2001). Russell's Bible Students Movement – A Millerite Offshoot. *Y Jehovah's Witnesses: Their Claims, Doctrinal Changes, and Prophetic Speculation : what Does the Record Show?* (pp. 24-40). Xulon Press.

Here Is the Bridegroom! (1973). *Y God's Kingdom of a Thousand Years Has Approached* (pp. 183-211). Watchtower Bible and Tract Society.

Hoekema, A. A. (1978). *Jehovah's Witnesses*. William B. Eerdmans Publishing Company.

Holden, A. (2002). *Jehovah's Witnesses. Portrait of a contemporary religious movement*. Routledge.

Interesting Letters. (1900). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 21(5), 80.

Interesting Letters. (1903). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 24(23), 446-447.

Jehovah's Witnesses: proclaimers of God's kingdom. (1993). Watchtower Bible and Tract Society of New York.

Jones, L. (Eds.). (1917). *What Pastor Russell Said: Charles Russell Answers Hundreds of Questions Regarding His Faith*.

Jonsson, C. O. (2004). *The Gentile Times Reconsidered* (4-th ed.). Commentary Press.

Knox, Z. (2018). *Jehovah's Witnesses and the Secular World. From the 1870s to the Present*. Palgrave Macmillan.

Letters of Interest. (1902). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 23(3), 46-47.

MacArthur, J. (1978). *The Major Cults: A biblical analysis of Mormonism and Jehovah's Witnesses*. Voice of Calvary.

Millennial Dawn. Vol. II. "The Time is at Hand". (1889). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 10(4), 1.

Orlovskiy, R. (2021). Religious Views of Charles Taze Russell and their Reflection in the Teachings of Jehovah's Witnesses. *The Scientific Quarterly* 206

Journal «Eminak», (4(36)), 123-135. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminaк2021.4\(36\).561](https://doi.org/10.33782/eminaк2021.4(36).561)

Pope Shenouda III. (1997). *The Heresy of Jehovah's Witnesses*. Baramous Monastery Press.

Redeker, C. F. (2006). *Pastor C.T. Russell: Messenger of Millennial Hope, Distinguished Founder of the Bible Students and His Legacy*. Pastoral Bible Institute.

Russell, C. T. (1881a). And the door was shut. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 3(4), 3-4.

Russell, C. T. (1881b). The Year 1881. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 2(11), 5-6.

Russell, C. T. (1883). A Harmonious View. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 4(9), 5.

Russell, C. T. (1884). Our Name. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 5(7), 2.

Russell, C. T. (1890). Harvest Gathering and Siftings. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 11(6), 3-7.

Russell, C. T. (1894). Harvest Siftings. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence (Extra Edition)*, 15(8), 89-119.

Russell, C. T. (1895). Pittsburg Prophetic Conference. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 16(19), 227-229.

Russell, C. T. (1896). Splitting Things Fine. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 17(22), 275-276.

Russell, C. T. (1898). The Parousia of our Lord Jesus and His Subsequent Apokalupsis and Epiphania at His Second Advent. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 19(17-18), 259-278.

Russell, C. T. (1902). Truth "Wounded in the House of its Friends". *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 23(6), 83-84.

Russell, C. T. (1903). Your Labor is Not in Vain. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 24(7), 106-111.

Russell, C. T. (1906). Wise and Foolish Virgins. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 27(19), 313-314.

Russell, C. T. (1907). Knowledge and Faith Regarding Chronology. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 28(19), 294-296.

Russell, C. T. (1912a). The Resurrection of the Just and of the Unjust. *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 33(6), 91-93.

Russell, C. T. (1912b). Which day is Sabbath? *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 33(6), 100-102.

Russell, C. T. (1913). Will the Earth be burned? *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 34(23), 365-366.

Russell, C. T. (1923). *Studies in the Scriptures: T. 2. The Time Is at Hand*. International Bible Students Association.

Russell, C. T. (1923). *Studies in the Scriptures: T. 3. Thy Kingdom Come*. International Bible Students Association.

Russell, C. T. (1923). *Studies in the Scriptures: T. 6. The New Creation*. International Bible Students Association.

Russell, C. T. (n. d.-a). *Harvest Gleanings in Three Volumes* (Chicago Bible Students Book Republishing Committee, V. 3). Chicago Bible Students Book Republishing Committee.

Russell, C. T. (n. d.-b). *Harvest Gleanings in Three Volumes: T. 2. Newspaper Sermons* (by Chicago Bible Students Book Republishing Committee) by Chicago Bible Students Book Republishing Committee.

Ryba, C. (2014). The Midnight Cry. *The Herald of Christ's Kingdom*, (Special History Issue), 9-15. Retrieved from <https://herald-magazine.com/2014/07/11/special-history-issue>

Ryrie, A. (2017). *Protestants: The Faith That Made the Modern World*. Viking.

Schulz, B. W. (2014). *A Separate Identity: Organizational Identity Among Readers of Zion's Watch Tower: 1870-1887* (Vol. 1). Flutering Wings Press.

The Second Zionist Congress. (1898). *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*, 19(19), 284-285.

Van Baalen, J. K. (1947). *The Chaos of Cults: a Study in Present-Day Isms* (6-те вид.). William B. Eerdmans Publishing Company.

We are Advent Christian. (б. д.). Advent Christian General Conference. Retrieved from <https://acgc.us/about>

Zydek, F. (2016). *Charles Taze Russell: Jego życie i czasy. Człowiek, Millennium i posłannictwo*. Straż.

Zygmunt, J. F. (1967). *Jehovah's Witnesses: A Study of Symbolic and Structural Elements in the Development and Institutionalization of a Sectarian Movement*. PhD dissertation.

Kuryliak, V. (2021). A conceptual overview of the eschatological ideas of the Seventh-day Adventist Church. *Hrani (The edges)*, 24(6), 34-42. DOI: <https://doi.org/10.15421/172157> [In Ukrainian].

Kuryliak, V. V. & Ovchar, M. (2022). The phenomenon of the Second Great Awakening of Protestantism in the United States of America (the period from the 1830s to the 1850s). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University)*, (50), 25-31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-4> [In Ukrainian].

Kuryliak, V. & Orlovskiy, R. (2022). Childhood and youth of Charles Taze Russell, founder of the Watch Tower Society. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Istorychni nauky (Academic notes of TNU named after V. I. Vernadskiyi. Series: Historical sciences)*, 33(4), 196-203. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.31> [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. (2022). The Millerite movement and the figure of its founder in the writings of Charles Taze Russell. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young*

scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University), (50), 56-61. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-7> [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. (2022). Time aspects of the doctrine of Jehovah's Witnesses: origins and transformation. *Filosofsko-relihiieznavchi studii «Hrafe» (Philosophical and religious studies "Grafe")*, (3), 16-23. [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. V. (2021). Formation and development of the theological doctrines of the Seventh-day Adventist Church. In Kuryliak, V. V., Kostyuk, M. P. & Shevchuk, V. A. (Eds.), *History of the Seventh-day Adventist Church in Ukraine: In 3 vol.: Vol. 1. Seventh-day Adventists: From a Local Group to a World Movement* (p. 52-99). Kyiv: Dukh i litera. [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. V. (2022). «Foto-drama sotvorennia» Charla Teiza Rassela yak velykyi kinematohrafichnyi tvir Tovarystva Vartovoi Bashty. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University)*, 58(2), 14-19. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-2> [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. V. (2023). "First-day Adventists" and the expectation of the second coming of Christ in the 1850s-1870s. In *Antykryzovyi rozvytok sotsialnykh ta ekonomichnykh protsesiv v umovakh hlobalizatsii (Anti-crisis development of social and economic processes in the conditions of globalization)* (s. 114–116). Bucha. [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. V. (2023). Social and religious activities of George Storrs. In «*Naukova vesna*», 2023 ("Science Spring" 2023) (p. 252-254). Dnipro. [In Ukrainian].

Orlovskiy, R. V., & Fylypchuk, S. V. (2022). Chronological review of the published works of Charles Taze Russell. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University)*, 2(57), 40-49. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-2-6> [In Ukrainian].

Jehovah's Witnesses. (n. d.). *Indeks publikatsii Tovarystva «Vartova bashta» 1986-2023 (Index of publications of the Watch Tower Society)*. Retrieved from <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1200273077> [In Ukrainian].

Interesting thoughts from the book of Ezra. (2006). *Vartova bashta oholoshuie Tsarstvo Yehovy (The Watchtower proclaims Jehovah's Kingdom)*, 127(2), 17-20. [In Ukrainian].

Roman Orlovskyi

Post-Graduate Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: orv1979@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-3866>

Valentyna Kuryliak

Doctor of Theology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Theology and Church History, Ukrainian Institute of Arts and Sciences, Doctoral Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: v.kuryliak@ugi.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

The influence of adventist ideas on the formation of religious identity of the founder of the «bible students» Charles Taze Russell

The research interest of this article is focused on determining the level of influence of Adventist ideas on the formation of the religious identity of the founder of the Bible Students (later Jehovah's Witnesses) and the Watch Tower Society, Charles Taze Russell. As a result of the analysis of the works of Russell and his associates, an attempt was made to explore the attitude of Russell and his supporters to Adventism as a whole. Also, in the opposite direction, the influence of Adventism on the formation of Russell's doctrinal system is determined. Selected aspects of the religious identity of Russell and the Bible Students are identified in the context of searching for answers to the question "Why did Russell deny any influence of Adventism on the formation of his personality?" In the context of scientific research, it has been established that in Russell's time, society treated with contempt the scattered descendants of the Millerites, who suffered a public failure on October 22,

1844. Accordingly, when Russell was asked why certain aspects of his beliefs were similar to Adventist ideas? He replied that his teaching had nothing in common with Adventism. However, in his autobiography, Russell acknowledged the fact that the influence of Adventists on his personal development occurred during his spiritual quest in his youth. Consequently, there are a number of Adventist positions with which Russell strongly disagrees. Namely, the events at the Second Coming of Christ, the method of the Savior's return to earth, and the method of saving the faithful and the unfaithful. There are also a number of provisions with which he agreed. For example, a look at the unconscious state of the dead, the expectation of the imminent return of Christ to earth, and an emphasis on the study of biblical prophecies of the books of Daniel according to two criteria. First is the emphasis on the second coming of Christ. Secondly, the fulfillment of biblical prophecies in the context of prophetic periods. At the same time, in his approving comments about these two aspects of Adventist teaching, he repeatedly emphasized that Adventists had stopped in their research. That is why we summarize that the religious identity of Russell and his supporters contains Adventist ideas (not to be identified with the modern Seventh-day Adventist Church), which Charles Taze Russell and the Bible Students have constantly denied.

Keywords: *Charles Taze Russell, Bible Students, Adventists, Millerites, Jehovah's Witnesses.*